

REVIEW

MICHAEL HARBSMEIER

ØRESUNDET SOM GRÆNSE¹

ANDERS LINDE-LAURSEN: *Det Nationales Natur. Studier i dansk-svenske relationer.* Lund 1995. Nordisk Ministerråd. 254 s. ISBN 9291207446.

Der er efterhånden blevet sagt og skrevet så meget om nationalisme og national identitet at det kræver overvindelse at give sig til at læse endnu en bog om emnet, og så oven i købet med den bombastisk ildevarslende titel „Det nationales natur“. Undertitlen er dog straks en kende mere appetitlig, og i virkeligheden er der da også tale om en række temmelig forskelligartede essays om hvordan de svenske har haft det med de danske og omvendt gennem tiderne. Bogen handler om den grænse der på forskellig vis skiller og forener dansk og svensk. Den kan derfor også – og det er det jeg vil prøve på i det som følger – læses som et bidrag til den endnu knapt nok påbegyndte, men netop derfor nok så interessante diskussion om hvordan grænser afspejler og er med til at forme og omforme det som de er grænser imellem.

Bogen består af fem enkeltstudier der synes at følge en nogenlunde kronologisk orden. Det første essay handler således om forhistorien til det svenske og det danske som moderne former for national identitet fra det 16. til det 18. århundrede, mens det andet essay handler om „the invention“ af det nationale i nogle af 1800-tallets historiske romaner. Det tredje og mest omfattende essay behandler en række forskellige dansk-svenske nationale fortællinger fra det 19. og 20. århundrede, mens afhandlingens fjerde, antropologisk snarere end historisk anlagte, afsnit sigter på vor egen samtid. Ud over at sammenfatte afhandlingens resultater vover det femte og sidste afsnit også et, omend ganske forsigtigt, kikk ind i fremtiden. Og i øvrigt følger de mange illustrationer den samme kronologiske orden.

Som det vil fremgå af det følgende har forfatteren ikke blot engageret sig i diskussioner med en lang række forskellige discipliner og teoretikere, men også arbejdet med et ganske omfattende og overordentlig spredt og varierende kildemateriale. Afhandlingens empirisk såvel som teoretisk høje ambitionsniveau betyder at der selvfølgelig også kan rejses ganske mange teoretiske, metodiske og empiriske spørgsmål og indvendinger. Om ikke andet, så fordi dens uomtvistelige fejl og mangler ægger til en tiltrængt omtanke og eftertænkksomhed.

Jeg vil i det følgende gå igennem hvert enkelt kapitel, ikke blot fordi der er tale om en række essays som ikke altid synes at udspringe af en og samme problematik, men også fordi der, når det gælder kildematerialet, er tale om fem ganske forskellige typer af kilder, og fordi man på en måde kan sige at forfatteren har en tilbøjelighed til nærmest at skifte disciplin og fag fra afsnit til afsnit.

Bogens første kapitel, „En grænse fødes“ (s. 11-68) tager afsæt i en bog der på mange måder kan siges at være en slags forbillede for Anders Linde-Laursen: Peter Sahlins' *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees* (Sahlins 1989).² Ganske som Peter Sahlins forsøger også Anders Linde-Laursen at skrive om det nationale med udgangspunkt i en grænse, altså ud fra en antagelse om at det ikke er nationerne der skaber grænser, men omvendt grænserne, forskellene eller relationerne der skaber nationer og nationale identiteter. Både Peter Sahlins og Anders Linde-Laursen retter opmærksomheden mod det nationale relationelle, interaktive, oppositionelle karakter ved at fokusere på grænser og deres historie.

Men selvom både den fransk-spanske og den dansk-svenske grænse er blevet endegyldigt fastlagt på næsten samme tid, nemlig sidst i 1650'erne og siden har været „kolde“, adskiller Anders Linde-Laursens fremgangsmåde sig afgørende fra forbilledet. For Sahlins fremstår den spansk-franske grænse fra starten, og det vil sige fra endnu før Spanien og Frankrig forvandlede sig til moderne „forestillede fællesskaber“, som en grænse mellem nationer. Anders Linde-Laursen derimod vil i dette kapitel demonstrere det modsatte: at den dansk-svenske grænse, både før og efter dens endelige fastlæggelse, netop var noget ganske og aldeles andet end den nationale eller kulturelle skillelinie eller grøft som først langt senere skulle gå igennem Øresund.

Anders Linde-Laursen kritiserer Sahlins for ikke at beskæftige sig med, og jeg citerer, „hvad folk følte for eller tænkte om nationen“ (s. 14), altså med hvordan de lærte „at erkende hverandre som tilhørende forskellige nationer“ (s. 15), hvorimod han selv netop vil beskæftige sig med de kulturelle processer i forbindelse med grænsens omskiftelige historie, forud for dens senere forvandling til den kulturelle grøft som fra og med det 19. århundrede skulle skille de danske og de svenske fra hinanden som nationer.

At Peter Sahlins ikke skulle have beskæftiget sig med „følelser“, er en lige så problematisk påstand som tesen om at der ikke fandtes nationale følelser forud for nationalismen i ordets moderne betydning. Peter Sahlins citerer faktisk selv en pamflet fra 1626, skrevet for Philip IV, der til fulde demonstrerer det modsatte:

The people are naturally more Spanish than those of the other provinces of Spain; they have such a notorious antipathy and natural hatred of the French, their neighbours, that it cannot be described in writing. Their feelings are so extreme that a son, born in the counties, abhors with a natural hatred his father, born in France (citeret efter Sahlins 1989:103).

Ej heller påstanden om at disse følelser ikke skulle sigte på naboernes nationalitet og nationale egenart synes at kunne opretholdes. Der fandtes faktisk i det 17. århundrede en veletableret genre til beskrivelsen af national forskellighed. I en anonym „Comparatió de Espanya amb Fransa“ hedder det således ifølge Sahlins:

The temperament of the Spaniards is hotter and more humid, and their color darker; that of the French is colder and less humid; their skin is softer and whiter. French women are more fertile than Spaniards. .. The French speak with more ease, the Spaniards keep quiet and know how to dissimulate better (citeret efter Sahlins 1989:110).

Anders Linde-Laursen yder hverken Peter Sahlins eller den fransk-spanske grænse retfærdighed – hvilket jo ikke tyder godt for hans behandling af de dansk-svenske relationer der er bogens egentlige tema.

I bogens første kapitel optræder Anders Linde-Laursen først og fremmest som historiker, som ideologikritisk samfunds- eller socialhistoriker. Efter en udførlig begivenhedshistorisk redegørelse for forskydningerne og konflikterne i det sydsvenske grænseområde mellem det svenske og det dansk-norske kongedømme gennem det 16. og 17. århundrede, forsøger han at argumentere mere systematisk for dette afsnits hovedtese: at den dansk-svenske grænse og konflikterne omkring den i denne periode er udtryk for sammenstød mellem konkurrerende statspatriotiske snarere end nationale instanser og interesser.

Ud fra en etnografisk eller etnologisk betragtning, altså når man forsøger at kortlægge byggestilen og detaljer såsom placeringen af ildstedet og ovnenes udformning, skilte Halland, Skåne og Blekinge sig lige så lidt fra for eksempel det danske Sjælland eller fra andre svenske provinser, som når det gælder den lutheranske bekendelse og liturgi, de ligeledes havde til fælles. Tidens ofte meget dramatiske loyalitetskonflikter, forræderierne og oprørene, konspirationerne og sammensværgelserne, felttogene og de diplomatiske forviklinger, henrettelserne, hævntogterne og afstraffelserne var givetvis en ganske dramatisk og følelsesladet affære, men det er kun i eftertidens øjne at de involverede parter følelser og engagement kan kaldes for „nationale“. I virkeligheden, hævder Anders Linde-Laursen, var der ene og alene tale om dramatisk foranderlige statspatriotiske loyalitetsrelationer til tilfældigvis skiftende, både svenske og danske, fyrster og konger og kirkelige myndigheder.

Eftertidens nationalistiske historieskrivning har især hæftet sig ved det som den mente at kunne tolke som tegn på nationale modstands- og befrielsesbevægelser. I en ganske grundig diskussion af de såkaldte „snaphaner“ prøver Anders Linde-Laursen at vise at der her var tale om en slags bondeoprørere, en bevægelse af samme slags som middelalderens bondeoprør eller dem som Eric Hobsbawm har beskrevet som det 19. og 20. århundredes „sociale banditter“ eller „primitive rebeller“. Imod den gængse rubricering af snaphanerne som en blanding af ærlige nationale bønder og håndværkere på den ene side og asociale og kriminelle røvere på den anden, plæderer Anders Linde-Laursen for en dynamisk, regional- og socialhistorisk analyse:

Det begyndte som bondeopbud, fortsatte som hvervede friskytter og endte som rent røveri. Fra dansk såvel som fra lokalbefolkningens side var der i det mindste i krigens første år grund til at skelne mellem de mere eller mindre velorganiserede friskyttekompagnier under kommando og de bander og enkeltpersoner af mere tvivlsom karakter, som drog omkring i sognene. Krigens udvikling betød imidlertid, at efterhånden som der blev færre af de første, blev der desto flere af de sidste (s. 50).

Underlæggelsen af Halland, Skåne og Blekinge under den svenske krone havde til gengæld også konsekvenser af betydning for eftertidens nationalisering af det der for samtiden, og i Anders Linde-Laursens øjne, var politiske og sociale snarere end nationale konflikter. Uniformitetspolitikken – den efter statspatriotismens og kongemagtens interesser, men altså ikke efter nationale kriterier krigsafgørende „forsvenskning“ af de tidligere danske besiddelser – bestod blandt andet i indførelsen af svensk liturgi og stavemåde i de nu som før lutheranske kirker. Ifølge Anders Linde-Laursen havde hensigten med disse tiltag alt med kongemagten og statspatriotismen, men intet med nationalismen og nationale følelser at gøre. Ikke desto mindre blev der derved skabt nogle af de væsentligste forudsætninger for at det 19. århundredes forestillede fællesskaber kunne slå rod som svenskhed i Skåne, Halland og Blekinge, der frem til Roskildefreden var nationalt tvivlsomme områder.

Afhandlingens andet og noget kortere afsnit, „Et rum for tanken“ (s. 69-100), beskæftiger sig først og fremmest ideologikritisk med nogle af de historiske romaner om den epoke der blev behandlet socialhistorisk i det foregående afsnit. Med udgangspunkt i en betragtning om at sproget, fra i det 17. århundrede blot at have været et kommunikationsmiddel, i begyndelsen af det 19. århundrede er blevet til en identifikationsinstans, anfører Anders Linde-Laursen i dette afsnit både Ernest Gellner, Anthony Smith og Eric J. Hobsbawm som hjemmelmænd for påstanden om at nationernes og nationalismens historie ikke kan føres længere tilbage end til slutningen af 1700-tallet: det er først med den begyndende industrialisering og den franske revolution, at fyrste- og kongemagten samt statspatriotismen blev afløst af folket og nationen, af sproget og etnisk tilhørsforhold som højeste legitimationsinstans. Også de efterfølgende kommentarer til Benedict Andersons, Hobsbawms og Uffe Østergaards typologiseringer af en først progressiv og åben, versus en senere eksklusiv og reaktionær form for nationalisme, tjener her blot til – over en omtale af konturerne i Ole Feldbæks danske identitetshistorie – at varme op til en ideologikritisk analyse af nogle af de danske og svenske historiske romaner gennem hvilke den begivenhedshistorie, der i foregående afsnit rekonstrueredes socialhistorisk, blev omtolket til fortællinger om nationale heltes og skurkes gerninger, misgerninger og ugerninger.

Snaphanerne var et yndet motiv i både svenske og danske historiske romaner i det 19. århundrede. På begge sider af Øresund, der fra blot at have været en skillelinie mellem to i øvrigt ganske ensartede former for kongetro statspatriotisme var ved at blive til en grøft af sproglig og kulturel forskellighed, bestræbte litterater sig i mellemtiden på at skabe rum for at udleve nationale antagonismer på en slagmark i fiktionens verden, der i virkeligheden – eller i hvert fald ifølge Anders Linde-Laursen – var beherskede konge- og fyrstetro iklædninger af i grunden blot materielle og sociale ambitioner og interesser.

Den danske version af snaphanemotivet, Etlars roman om Gøngehøvdingen, var båret oppe af tre motiver: for det første forvandlingen af et militært nederlag til en moralsk sejr. For det andet: folkets og kongens modstand mod adelen, som jo altid svigter i nederlagets stund. Og for det tredje: danskheden som værende klemt mellem Sverige og Tyskland. I *Gøngehøvdingen* er tyskeren ligesom i den tids overordentlig virkelige virkelighed, den virkelige, alvorlige og for alvor truende fjende, overfor hvem svenskeren tværtimod fremtræder som ridderlig modstander. Denne trekant når klassisk højde i fortællingen om Ibs søster der bliver pint ihjel af tyske lejesoldater, mens en ridderlig svensk kaptein søger at redde hende (s. 81).

På den svenske side af sundet synes snaphanemiljøet kun at have lagt ryg til endnu mindre lødige publikationer end den danske strøm af variationer over Gøngehøvdingemotivet. Carl August Cederborgs åbenbart talrige romaner om snaphanemiljøet karakteriseres af Anders Linde-Laursen som kvantitetslitteratur. Det er derfor også forståeligt, omend måske ikke tilgiveligt, at afhandlingen i dette tilfælde lader påpegningen af romanforfatterens politiske standpunkter træde i stedet for en analyse af selve romanerne. Ifølge afhandlingen var det for Carl August Cederborg ikke tyskerne, men derimod Rusland og Sovjetunionen der udgjorde den fjende mod hvis billede nationen skulle samles. Ganske som hans danske modsvar anbragte Danmark midt imellem svensk ridderlighed og tysk brutalitet, fandt Cederborg den svenske nation klemt imellem et venligsindet broderligt Danmark og et fjendtligt Rusland og en endnu fjendtligere Sovjetunion. I kampen mod den indre splid var både danske og svenske forfattere ude på at mane til national solidaritet og sammenhold.

Med sine ideologikritiske øjne har Anders Linde-Laursen kun sparsomme ord til overs for snaphanemotivets senere genvordigheder i romaner, på film og som teater i Danmark og Sverige. Pointen er til gengæld klar nok: 1900-tallets historiske romaner har omskrevet den dansk-svenske grænses historie til noget ganske andet end den har været i sin tid, nemlig tiden forud for de forestillede fællesskaber som den trykte presse i almindelighed og snaphaneromanerne i særdeleshed var med til at skabe og opfinde. Afhandlingens ideologikritiske hovedtese i dette kapitel virker rimelig overbevisende. Tilløbene til en konjunktural analyse samt påkaldelserne af en angiveligt „moderne labyrint“, Michel Foucault og diskursanalytiske metoder, gør til gengæld et noget opstyltet indtryk i forhold til den magre substans i analysen af kildematerialet.

Bogens længste og mest originale kapitel handler om svensk-danske „Nationale fortællinger“ (s. 101-160) fra slutningen af forrige århundrede frem til i dag. Både det danske og det svenske kongedømme var efterhånden skrumpet ind til hvad forfatteren flere gange uden anførelsestegn betegner som deres naturlige størrelse, hvilket i begge tilfælde indebar en ualmindelig kulturelt homogen befolkning, eller som forfatteren skriver, „et usædvanligt sammenfald mellem nation, stat, land, sprogområde og folk“ (s. 103). Både Danmark og Sverige var konfronteret med stormagter som de, hvilket jo allerede var tilfældet i nogle af de historiske romaner, afgrænsede sig fra, men ikke kunne sammenligne sig med. Så meget desto bedre kunne de til gengæld spejle sig i hinanden. Den – ifølge forfatteren ligeledes ganske uden anførelsestegn – naturlige (s. 104) grænse gennem Øresund blev således fra begge sider brugt som redskab for selverkendelse og selvgenkendelse gennem den gensidige anerkendelse af hinandens anderledeshed.

Anders Linde-Laursen vil dog ikke nøjes med en sådan analyse af denne skismogenetiske identitetsdannelse, som den danske antropolog Michael Harbsmeier finder karakteristisk for nationer, men derudover også indplacere de dansk-svenske spejlbilleder i både den danske og den svenske selvforståelses historiske udvikling. Ambitionen er at udvikle – og her har Anders Linde-Laursen oven i købet kursiveret ordene, der i øvrigt stammer fra den danske antropolog Jørgen Østergaard Andersen – „*en egentlig komparativ og historisk kulturanalyse*“ (s. 105, kursiveret i originalen).

Kildematerialet til denne sammenlignende kulturanalyse finder Anders Linde-Laursen først og fremmest i de svenske og danske geografibøger, beregnet for undervisningen i folkeskolerne og gymnasierne, som nogenlunde uforandret er blevet benyttet helt frem til 1960'erne. Fra de sidste årtier af det 19. århundrede tegner der sig i disse kilder et ganske konstant billede af henholdsvis Danmark og Sverige.

Den svenske idealfortælling om Danmark tegner billedet af et lille, fladt og frugtbart rige med bølgende kornmarker, køer på engene, og grise i staldene. Danskerne fremstår som arbejdsomme, velstående, og gennem folkehøjskoler oplyste, bønder der gennem deres andelsvirksomheder eksporterede deres produkter først og fremmest til England, hvorfor handelen var omfattende. Danskerne fremstilles også som dygtige, omend ikke altid helt pålidelige handelsmænd, mens industrien er mindre veludviklet. Deres gennemgående småborgerlige kultur lægger vægt på hjælpsomhed og jævnhed i en sand demokratisk ånd (s. 109). Dette stereotype billede går igen også i for eksempel rejseberetninger og andre svenske fortællinger om Danmark og det danske.

De danske geografilærebøgers idealfortælling om Sverige fremhæver på samme måde netop alt dette ved det svenske som adskiller det fra det danske: Sverige beskrives

som et stort og tyndbefolket land med vældige skove som landets økonomiske guldgrube. Kun de sydlige, og det vil karakteristisk nok sige tidligere danske, dele af landet er præget af jordbrug, hvorimod resten af landet ikke kunne opdyrkes på grund af klipper og den barske natur. Eksporten bestod hovedsageligt af svenskere der udvandrede til Nordamerika, og dem der ikke udvandrede fremstod som flittige, sparsommelige og langt nøjsommere end de danske, og ikke så oplyste, når man altså ser bort fra de sydsvenske højskoler og andelsbevægelser.

Fra begge sider af Øresund blev der således leveret fortællinger der tillod både de danske og de svenske at genkende sig selv i hinandens billeder. Det, i hvert fald i begyndelsen mere velhavende, udviklede og demokratiske Danmark kunne, som „landet hvor få har for meget og færre for lidt“, se ned på de, ikke mindst i demokratisk henseende, tilbagestående svenskere der til gengæld måtte se op til Danmark som drømmebilledet på en fremtid hinsides de brud og modsætninger som de selv følte sig plaget af. Eller med Anders Linde-Laursens ord:

Relationen mellem Danmark og Sverige blev oprettet og beskrevet, så billedet af den anden part stemte overens med, hvad de andre kunne identificere sig med. Gensidigt erkendte og anerkendte danske og svenske deres forskellighed, og relationen kunne derfor bruges til at understrege det, man fandt vigtigt ved sig selv (s. 112).

Anders Linde-Laursens rekonstruktion af dette mønster i de dansk-svenske relationer bygger først og fremmest på skolebøger og nogle få rejseberetninger og debatterende værker. En yderligere bekræftelse finder han dog i de 66 besvarelser som Folklivsarkivet i Lund indsamlede i 1952. Fortællinger om udvandringen til Danmark synes endvidere også som levet liv at bekræfte geografibøgernes visdom.

Geografibøgernes og rejse litteraturens dansk-svenske spejlbilleder er tilsyneladende ganske stabile. Ved nærmere eftersyn viser det sig dog at deres negative og positive ladninger ud fra bestemte politiske og polemiske formål, sagtens kan vendes på hovedet. Anders Linde-Laursen demonstrerer således i sin analyse hvordan den notoriske svenske traditions- og historieløshed, nybygger-ensomheden og den påtvungne fattigdom, også er blevet forstået som et udviklingspotentiale, og dermed tilskyndelse til moderniseringsprojekter som de velaflagte og veltilfredse danskere var alt for dovne og bekvemme til (s. 117). Danmark og Sverige fulgtes ad på vej til det moderne samfund, men forstod deres egen og hinandens vej ganske forskelligt:

De danske gik nærmest baglæns. Med øjnene fæstet på bondebrugets udvikling kunne de forklare, hvorledes vejen var gået til en storslået nutid. De svenske gik ud i hverdagen med blikket fæstet på fremtiden og drømmen om at alting skulle blive bedre (s. 118).

Resten af dette afsnit i afhandlingen drejer sig om de historiske forandringer der trods kontinuiteten har præget de dansk-svenske spejlbilleders udvikling. Anders Linde-Laursen tager til dette formål endnu et afsæt i en lang række danske og svenske forskeres overvejelser om kultur og identitet, for på denne baggrund at kunne levere en både kulturhistorisk og kulturanalytisk analyse af den nye virkelighed som ikke mindst udsprang af den voldsomme svenske modernisering og industrialisering i de første årtier af vort århundrede. Geografibøgerne er, som Anders Linde-Laursen skriver med afvæbnende åbenhed, „ikke længere nogen god kilde“ (s. 122) til dette formål, så det er på basis af „rejsebeskrivelser,

samfundsdebat eller noget tredje“ (op.cit.) analysen må foretages, såsom Stockholmsudstillingen i 1930 og Poul Henningsens berømte Danmarksfilm og dens receptionshistorie.

Sveriges økonomiske og industrielle metamorfose betød tilsyneladende kun en mindre ændring i de danske Sverigesbilleder. Fra at have været udemokratisk på grund af sin tilbagestående forvandlede Sverige sig i danske øjne blot til at være udemokratisk ved at være gået for langt i retning mod industrialisme og modernisering. Eksportindustrien, storkoncernerne og den kontrollerede kapitalisme, den svenske orden, disciplin og solidaritet, gjorde gennem 1930'erne Sverige til et modernitetens skræmmebillede for danske iagttagere, for eksempel i Systembolagets skikkelse. Svenskerne havde overladt det til finnerne at stikke med kniv, men statens almagt og forbuddene var i danske øjne faktisk en langt værre trussel.

Trods de dramatiske forandringer i de involverede landes relative industrielle og økonomiske formåen har ændringerne i de svenske billeder af Danmark om muligt været endnu mindre: den eneste alvorlige ændring synes faktisk at have bestået i at den svenske interesse for Danmark er dalet i takt med Danmarks stigende opmærksomhed mod Sverige (s. 126). I de svenske geografibøger og efterhånden forsvindende få rejsebeskrivelser bliver Danmark ved med at være et demokratisk landbrugsland, et bondeland præget af småindustri og liberalt demokrati.

For begge lande gælder dog at turismen også har forandret vennebilledet. Danmark forvandlede sig således i svenske øjne til et ferieland af sandstrande og storbyfristelser, hvor befolkningens venlighed, åbenhed og snaksalighed nærmest får landet til at fremstå i en sydlandsk, kontinental eller næsten mediterræn belysning (s. 127). Tilsvarende forandrede den svenske natur sig også i de danske turisternes og senere ødegårdsbeboeres øjne, fra ved århundredskiftet at have været uvejsom, vild og farlig, til et pittoresk og idyllisk opholdssted hvor allemandsretten og elgene får de højeffektive svenske produktionslandskaber til at fremstå som skinbarlig og ubearbejdet natur (s. 151-2).

Poul Henningsens Danmarksfilm fra 1935 vakte anstød ikke mindst på grund af sine mange udearbejdende kvinder. Da filmen kom frem igen i 1960'erne var reaktionerne anderledes positive fordi mellemkrigstidens kvindeidealer i mellemtiden var gået af mode. På tilsvarende måde diagnosticerer Anders Linde-Laursen konjunkturerne i både svenske og danske kønsmetaforer med udgangspunkt i Marshall Bermans tolkning af det moderne i Goethes *Faust*. Fra og med Grundtvig og nationalromantikken har Danmark og det danske taget sig overordentlig kvindeligt ud, både hjemme og i det Sverige, der forstod sig selv som mandligt. I Danmark fastholdtes denne selvforståelse også gennem det 20. århundrede, helt frem til for eksempel kritikken af det mandligt-totalitære Forbudssverige fra begyndelsen af 1980'erne. I Sverige derimod forvandlede elskerens drøm om en inderlighed, ægthed og autenticitet á la den danske sig i 1930 til den faustiske tredje metamorfose: udvikleren der er parat til med magt at bryde med traditioner, historie og ofre Gemeinschaft og samhørighed for fremtidens og frihedens skyld (s. 148). Også i brugen af køn som metafor for forholdet mellem os og de andre gik Sverige og Danmark forskellige veje, alt imens de blev ved med at spejle sig i hinanden.

Afsnittet om de nationale fortællinger slutter med nogle bemærkninger om to yderligere undersøgelser: en serie af stile, som Anders Linde-Laursen i 1992 fik nogle gymnasieelever fra henholdsvis Virum og Odder, Stockholm og Malmø til at skrive om deres erfaringer med det svenske og danske, og Åke Dauns statistisk-positivistiske sonderinger af den svenske folkesjæl og nationalkarakter. Sidstnævnte får forfatteren til for første

og eneste gang kritisk at diskutere metodiske spørgsmål, mens han i sin egen undersøgelse ikke lader til at have været betænkelig ved at lade en tekst af Orvar Löfgren om danskheden følge med opgaveformuleringerne. Det kan ikke undre at besvarelsenerne bekræfter hypoteserne – læseren undrer sig til gengæld over hvorfor skarpsindigheden i kritikken af Åke Daun ikke har forhindret Anders Linde-Laursen i at være så ukritisk over for sin egen metode.

I afhandlingens fjerde og væsentlig kortere afsnit om „Det personlige og det nationale“ (s. 161-186) skifter perspektivet fra det offentlige, og det som hele tiden er genstand for samtale og forhandling, til et noget dybere og følelsesmæssigt lag af hvad jeg ville være fristet til at kalde kulturel underbevidsthed. Med afsæt i Kierkegaards skelen mellem erindring og hukommelse forsøger Anders Linde-Laursen her at indkredse nogle af de forhold ved det nationale og national identitet som, ved at unddrage sig eksplicit omtale og opmærksomhed, så meget desto mere grundlæggende forankrer forestillede fællesskaber i det levede liv. Det giver sig selv at forfatteren på dette trin i analysen har svært ved at ytre sig med samme klarhed som ellers, men når læseren i forbindelse med forfatterens deltagerobservationer og interviews får at vide, at „mange af de mest illustrative situationer må ... efterlades uden for teksten“ (s. 164), falder det svært ikke at konkludere at man så måske helt skulle have undladt at omtale dem.

„Erindringen har ikke andet sprog til rådighed end hukommelsen“ (s. 165), hævder Anders Linde-Laursen, men fortsætter ikke desto mindre med at berette om en personlig erindring: „du vasker ikke ordentlig op, du gør det på den danske måde“, fik han med bestemthed at vide af nogle svenske venner da han en aften efter middagen stiller tallerkener og bestik i tørrestativet, uden først at have skyllet efter i rent vand uden sæbe. At blive påmindet om sin danskhed som åbenbar uhygiejnisk karakterbrist og mangel på opdragelse, er selvfølgelig en ubehagelig oplevelse, men Anders Linde Laursen har formået at vende ubehaget til kulturanalytisk nysgerrighed.³

Efter en indledende redegørelse for skellet mellem det rene og det urene og dets betydning hos Mary Douglas, samt nogle danske idehistorikerers overvejelser om hygiejnens historie, beskriver forfatteren 20'ernes og 30'ernes omfattende reform- og disciplineringsbestræbelser på køkkenfronten sådan som de har været karakteristiske for hele Norden. Et resultat af socialplanlæggernes og arkitekternes rationaliseringsbestræbelser viser sig at være skabelsen af netop den lille forskel mellem danske og svenske former for opvask som Anders Linde-Laursen så smerteligt har måttet erfare på sin egen danske krop.

Anders Linde-Laursens gentagne forsøg på at få tilsvarende erindringer frem i interviews med andre dansk-svenske grænsegængere mislykkes systematisk, og bekræfter derved for Anders Linde-Laursen den lille, nationale forskels ubevidste og dermed så meget desto stærkere virkning.

Afsnittet slutter med nogle mere spredte bemærkninger om køn og nation, svenskerhår som national eller social kategori, død og udlændighed, tiden, rummet og landskaber, Forsøgscetret i Lejre, Claudio Magris' Donau og Mellemeuropa, Hugo Mathiessens Hærvej og Limfjorden, hjemve og nostalgi samt danske pilsnere og røde pølser fra Rådhuspladsen i København. Det er prisværdigt at Anders Linde-Laursen har påtaget sig at prøve at spore hvordan det nationale indskriver sig i erindringen og i det personlige, i krop og i køn. Eksemplet med den lille forskel i opvask er overbevisende, men pandoraæskens af yderligere eksempler er åbenbart svært at få lukket når først den er åbnet.

I parentes bemærket har jeg under læsningen af dette afsnit ikke kunnet undgå at tænke på et andet og velkendt eksempel på intimsfærens nationale organisering: som det vil være de fleste bekendt er tyske toiletter som regel indrettet på en måde, som i udlændinges øjne ikke kan beskrives som andet end overordentlig uappetitlig ved nærmest at tvinge folk til at beskue deres egen afføring før den kan skylles ud. „Man ist was man pißt“ eller „Was man scheißt gleicht dem Geist“ er nogle af de ordsprog, som Alan Dundes har tolket som symptomer på tyskerens analfikserede nationalkarakter, og som Klaus Rifbjerg morer sig over i de dagbogsnotater, der for nylig udkom under titlen *Berliner dage*. Allerede Herodot undrede sig over at ægyptiske mænd sidder ned hvorimod kvinderne forretter deres nødtørft stående. Dette blot for at understrege at afhandlingen peger på noget væsentligt i sit forsøg på at følge det nationale forankringer og indskrivninger i kroppen, kønnet og intimsfæren. Mindre Kierkegaardsk blufærdighed kunne måske have hjulpet pointen til at fremstå klarere!

Afhandlingens sidste og korteste afsnit, "Nationers nutid og fremtid?" (s. 187-207), retter blikket mod fremtiden og de seneste udviklinger i de dansk-svenske relationer. At reaktionerne ganske og aldeles udeblev ved genudgivelsen af Mogens Berendts *Luk Sverige!* i 1990, tager Anders Linde-Laursen som udtryk for at Sverige og Danmark, fra igennem 30'erne at være kommet ud af takt og trit med hinanden, til i slutningen af 1980'erne er ved at finde sammen og nærme sig hinanden. I Danmark har concernsammenslutningerne og omvurderingen af landbruget til miljøskadelig virksomhed, lige såvel som det politiske opbrud, ført til en form for opgør med den, endnu under EF-modstanden i 1972 mobiliserbare, nationale tradition, mens man på samme tid i Sverige har været vidne til nøjagtig det modsatte: en besindelse på Gemeinschaft, tradition og historisk kontinuitet på bekostning af den sejrssikre modernisme. Resultatet synes at være en afkøling af interessen på begge sider af Sundet. Den kommende bro, nationalismens forfærdende ugeringer på Balkan, det fælles medlemskab i den Europæiske Union' og en tilsyneladende spirende skånsk regionalisme, gør deres til at forplumre spejlbilledet på begge sider af sundet og grænsen. De nationale spejlbilleder vil nok ikke forsvinde i skyggen af sub- eller mikronationale regionalismer og disses mindst lige så magtfulde super- og multinationale partnere og modparter.

Afhandlingen slutter med andre ord i hvad jeg føler mig fristet til at kalde et neomarxistisk toneleje: en blanding af sorg over at nationalismen overalt truer med at kappe over fra sin inklusive, demokratiske og progressive gangart til mere eksklusive, autoritære og reaktionære former, med mildest talt ambivalente følelser over for tidens sub- eller mikro- og super- eller makronationale modtendenser. Klassekampen, snaphanernes drillerier og udfordringer af fyrster, konger og de herskende, er for længe siden blevet afløst af andre, mindre gennemskuelige kampe og slagsmål. Anders Linde-Laursens forsøg på at dechiffrere de nationale spejlbilleders andel og rolle i disse kampe og slagsmål, tilvejebringer et måske til tider lidt broget, men netop derfor så meget desto mere sandfærdigt grundlag for bedre at kunne analysere og vurdere de mange forskellige kræfter, der også fremover vil forme vores, såvel som deres, billeder af os selv i hinanden. Selvom det er længe siden at der har flydt blod, er Øresundet nok ikke nogen mere naturlig grøft og grænse end så mange andre, langt blodigere landskabslinier. Det kan være svært at vurdere om denne grænse og dens placering har haft en gavnlig virkning på historiens gang, men der kan efter Anders Linde-Laursens afhandling ikke længere herske tvivl om at den i hvert fald er

god at tænke over. At den også er velegnet at digte over, beviser Benny Andersen som Anders Linde-Laursen har valgt at give det sidste ord med digtet *Skabssvenskere*.

Man bliver ved læsningen måske ikke så meget klogere på „det nationales natur“, men der er i bogen godt med stof til eftertanke om ikke blot den dansk-svenske, men også andre grænsers egenart og omskiftelige historie. Anders Linde-Laursen har gennem bogens forskellige kapitler afprøvet en række meget forskellige, og ikke altid indbyrdes forenelige, socialhistoriske, litteraturhistoriske, mentalitetshistoriske, antropologiske og etnologiske teorier og hypoteser om den dansk-svenske grænse. Med en konsekvent fastholdelse af et mere konsistent teoretisk fokus og perspektiv på netop grænsen, ville Anders Linde-Laursen også have kunnet levere et væsentligt bidrag til diskussionen om grænser i det hele taget.

Noter

1. Denne udførlige anmeldelse er en omarbejdet version af det indlæg jeg som fakultetsopponent havde lejlighed til at fremføre ved forsvaret på Lunds Universitet den 28. oktober 1995.
2. Ja, han er i familie med ham de fleste antropologer tænker på når de hører navnet Sahlins. Der er tale om Marshall Sahlins' søn.
3. Der er her faktisk tale om en omarbejdet version af en artikel i Tidsskriftet Antropologi 28, 1993 (s. 133-150).